

تطبیق تقاضا از ممدوح در سبک خراسانی (منوچهری دامغانی و فرخی سیستانی) با نگارگری

سده هشتم هجری

چکیده

فن بیان حوزه‌های مختلفی دارد و یکی از جامع‌ترین و در عین حال، جالب‌ترین اقسام فن بیان در هنر است که به کارگیری آن بدون شک تأثیر قابل ملاحظه‌ای در تولید اثر هنری با کیفیت و فاخر دارد زیرا همانطور که هنر نوعی از بیان است، بیان نیز نوعی از هنر است. در این میان، در بررسی شعر نیز به عنوان یک پدیده هنری، نخستین چیزی که نظر ما را به خود جلب می‌کند، طرز بیان هنرمندان شاعر است. کسی که با شیوه‌های بیانی یک هنرمند و نوع نگرش او به مسایل آشنا تر است، بهتر می‌تواند در زوایای ذهنی او نفوذ کند و احساس و تخیل او را دریابد. آثار هنری و از جمله شعر، حکم منشوری را دارند که از هر زاویه، چشم‌انداز متفاوتی را عرضه می‌کنند و مجموعه این چشم‌اندازها، تصویری کلی و جامع از منشور را به دست می‌دهند. در این میان، شاعرانی چون فرخی و منوچهری از شاعرانی هستند که در شعر خود، ممدوح را مخاطب قرار داده‌اند. این نوشتار برآن است تا بیان هنری شاعرانی چون فرخی و منوچهری را در طرح تقاضا و درخواست‌هایشان از ممدوح مورد بررسی قرار دهد و تقاضاهای مطرح شده در شعر آن‌ها را با نگارگری سده هشتم هجری مطابقت دهد. مقوله تقاضا و درخواست که از زیر شاخه‌های ادبیات غنایی محسوب می‌شود، در شعر این شاعران، به صورت‌های گوناگون جلوه کرده است که آنها با بیانی هنرمندانه و به شیوه‌های متفاوت نسبت به طرح آن اقدام کرده‌اند. در این زمینه، سعی شده است تا اشعار این شاعران مورد مطالعه قرار گیرد و انواع درخواست‌ها و تقاضاهای مادی و غیر مادی آن‌ها از ممدوح، استخراج، بررسی و تحلیل گردد.

اهداف پژوهش

۱. بررسی تقاضاها و درخواست‌های مطرح شده در شعر فرخی سیستانی و منوچهری دامغانی
۲. مطابقت تقاضای مطرح شده از ممدوح در نگارگری سده هشتم هجری

سؤالات پژوهش

۱. تقاضاهای مطرح شده در شعر فرخی سیستانی و منوچهری دامغانی در چه زمینه‌هایی است؟
۲. وضعیت نگارگری در سده هشتم هجری چگونه است و آیا می‌توان در نگارگری این دوره، نمونه‌هایی از تقاضا و درخواست پیدا کرد؟

واژگان کلیدی: تقاضا، فرخی، ممدوح، نگارگری، سده هشتم هجری.

موضوع تقاضا و درخواست، یکی از موضوعاتی است که از فروع ادب غنایی محسوب می‌شود و در طول ادوار مختلف، همواره شاعران شعر فارسی به این مقوله در شعر خود توجه کرده‌اند. در قرن پنجم هجری به سبب حمله گروه‌های قومی گوناگون به ایران و آشفتگی و نابسامانی اوضاع و احوال مردم، این درخواست‌ها در شعر شاعران فزونی می‌گیرد. شاعران در شعر خود، به مسأله درخواست و تقاضا از ممدوح در شعرشان پرداخته‌اند و نمونه‌های فراوانی از این موضوع، در شعرشان به چشم می‌خورد. از شاعران برجسته این دوره می‌توان به فرخی و منوچهری اشاره داشت. مسأله‌ای که اینجا مطرح می‌گردد رویکرد این شاعران به قدرت‌های سیاسی وقت و انعکاس آن به شکل تقاضا و درخواست در اشعارشان است. با بررسی مقوله تقاضا و درخواست در اشعار شاعران مورد مطالعه، علاوه بر آنکه می‌توان با زندگی و نحوه تفکرشان آشنا شد می‌توان از ارزش‌های زبانی و هنری، زمینه‌های تاریخی و اجتماعی آن زمان را روشن و شفاف به تصویر می‌کشد و بیانگر وضعیت شاعر در عصر اوست که متأثر از مسائل سیاسی و اجتماعی روزگار آن‌ها بوده است. بنابراین، با بررسی موضوع تقاضا و درخواست در شعر شاعران مذکور، می‌توان ابعاد مختلف تاریخ و فرهنگ و هنر دوران آن‌ها را مورد تحلیل قرار داد و دانست که تقاضاهایی که در شعر این شاعران مطرح شده، نشان‌دهنده چه مسأله‌ای از زندگی و جامعه آن‌هاست و شامل چه مواردی می‌شود.

در مورد مقوله تقاضا و درخواست در شعر فارسی، تحقیقات چندانی صورت نگرفته است. تنها دو تحقیق در این زمینه یافت شد که عبارتند از: پایان‌نامه «بررسی و تحلیل تقاضا و درخواست در شعر فارسی از قرن هفتم تا پایان قرن نهم (سبک عراقی)» (۱۳۸۹)، نوشته زینب فرحناک جهرمی، به راهنمایی دکتر علی اصغر باباصفیری. در این پایان‌نامه به بررسی تقاضا و درخواست در شعر ده شاعر برجسته سبک عراقی پرداخته شده که عبارتند از: کمال‌الدین اسماعیل اصفهانی، سعدی شیرازی، نزاری قهستانی، خواجوی کرمانی، ابن یمین فریومدی، عماد فقیه کرمانی، سیف فرغانی، سلمان ساوجی، خواجه حافظ شیرازی و عبدالرحمان جامی. نگارنده در این تحقیق به این نتیجه رسیده که شاعران این دوره، نمونه‌های فراوانی از تقاضا را در شعر خود مطرح کرده‌اند؛ خصوصاً شاعران درباری چون کمال‌الدین اسماعیل، سلمان ساوجی و ابن یمین. در مقابل، شاعرانی چون شیخ جامی، سعدی، عماد فقیه و حافظ، با توجه به اینکه از مشرب عرفان و تصوف سیراب بوده‌اند، کمتر به این مسأله پرداخته‌اند. مقاله «بررسی و تحلیل درخواست و تقاضا در اشعار کمال‌الدین اسماعیل اصفهانی» (۱۳۸۸)، نوشته علی اصغر بابا صفری و زینب فرحناک جهرمی نیز در این زمینه به رشته تحریر درآمده است. در این پژوهش، به بررسی موضوع تقاضا و درخواست در اشعار کمال‌الدین اسماعیل اصفهانی پرداخته شده است. نتیجه کلی این پژوهش، آن است که بیشتر تقاضای مطرح شده در شعر این شاعر، از نوع تقاضاهای مادی است که بیانگر وضعیت دشوار زندگی و معیشت وی بوده است. بنابراین با جستجوهای صورت گرفته و بررسی مطالعه‌هایی که بر روی پژوهش‌های نوشته شده در حوزه تقاضا و درخواست انجام شده، به این نتیجه رسیده شد که تاکنون موضوع «بیان هنری شاعران قرون ۴ تا ۶ هجری در طرح تقاضا از ممدوح (با تکیه بر اشعار فرخی و منوچهری)» مورد مطالعه و بررسی قرار نگرفته و با توجه به این مسأله که تحقیقات بسیار اندکی در حوزه مقوله تقاضا و درخواست در شعر فارسی انجام شده، جای خالی تحقیقات در این زمینه به نحو بارزی احساس می‌شود. پژوهش حاضر با روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر داده‌های اسناد و کتابخانه‌ای به بررسی این موضوع پرداخته است تا بدین طریق زوایای مختلف این مسئله را روشن سازد. در این

تحقیق، نگارنده بر آن شد تا به بررسی موضوع تقاضا و درخواست، که یکی از موضوعات مطرح در ادبیات غنایی است، بپردازد. برای این منظور، دیوان‌های دو تن از شاعران برجسته فارسی، به نام‌های فرخی سیستانی و منوچهری دامغانی مورد بررسی قرار گرفت و موارد تقاضا و درخواست از ممدوح، از شعر آن‌ها استخراج و پس از طبقه‌بندی، به تحلیل و بررسی آن‌ها پرداخته شد. لازم به ذکر است که در این بررسی، طرز بیان هنرمندان آن‌ها در طرح تقاضا از ممدوح، مورد توجه قرار گرفت است و با نگارگری سده هشتم هجری مقایسه گردید.

نتیجه گیری

با بررسی‌هایی که در اشعار فرخی سیستانی و منوچهری دامغانی در ارتباط با تقاضا از ممدوح صورت گرفت، به این نتیجه می‌توان رسید که چنین اشعاری، علاوه بر این که از ارزش‌های زبانی و هنری فراوانی برخوردارند، زمینه‌های تاریخی و اجتماعی آن زمان را روشن و شفاف به تصویر می‌کشد و بیانگر وضعیت شاعر در عصر اوست که متأثر از مسائل سیاسی و اجتماعی روزگارش بوده است. به همین دلیل، دیوان شاعران قرون چهارم تا ششم هجری، از جمله فرخی سیستانی و منوچهری دامغانی، منعکس‌کننده ابعاد مختلف تاریخ، فرهنگ و هنر دوران خاص خود بوده‌اند. با استخراج و تجزیه و تحلیل موارد تقاضایی از ممدوح، به این نتیجه کلی رسیده شد که برخلاف تصور اولیه، بیشترین میزان تقاضا از ممدوح در دیوان شعری این شاعران، مربوط به درخواست‌های غیرمادی شاعر از ممدوحانش است و درصد کمی از تقاضاهای این شاعران از ممدوح، مربوط به درخواست‌های مادی است. درخواست‌های مادی این شاعران از ممدوح، مربوط به تقاضای صله و بخشش از جانب ممدوح است که شامل تقاضایی پیش پا افتاده و سطحی که از محتاج بودن شاعر در ضروریات زندگی خبر می‌دهد. اما این تقاضاها را شاعر با بیان هنرمندانه خود، به گونه‌ای مطرح کرده است که با حسن طلب و ادب سؤال همراه است که این موضوع، نشانگر هنرمندی شاعر و تسلط او بر بیان هنری است. تقاضاهای غیر مادی شاعر، شامل مواردی از قبیل: تقاضای نابودی و به هلاکت رساندن دشمنان، درخواست شادمانی و اهل نشاط بودن، درخواست پایبندی به فضایل اخلاقی، درخواست نابودی حسودان، و طلب توجه و عنایت ممدوح می‌شود که بیشترین میزان تقاضا از ممدوح را در شعر آن‌ها به خود اختصاص داده است. همچنین در نگارگری سده هشتم هجری نیز نمونه‌هایی از بیان تقاضا به روایت تصویر مشاهده می‌شود و هنرمندان، تقاضاهای مادی و غیر مادی خود را در آثار هنری خود مطرح کرده‌اند. تقاضاهای منعکس شده در نگارگری‌ها بیشتر حول درخواست مالی، طلب بخشش و مهربانی و ترویج شادی است.

منابع

- امامی افشار، احمدعلی (۱۳۸۲)، گزیده اشعار فرخی و کسایی، چاپ پنجم، تهران: نشر قطره.
- اتینگهاوزن، ریچارد و یارشاطر، احسان (۱۳۷۹)، اوج‌های درخشان هنر ایران، ترجمه هرمز عبدالهی و رویین پاکبار، تهران: آگاه.
- پاکباز، رویین (۱۳۸۰)، نقاشی ایران از دیرباز تا امروز، چاپ دوم، تهران: انتشارات زرین و سیمین.

- خشکاب، محمد، عشقی سردهی، علی، امیراحمدی، ابوالقاسم (۱۳۹۸)، «بررسی تشبیهات اساطیری در توصیف طبیعت در سبک خراسانی و عراقی»، پژوهشنامه ادب حماسی، شماره ۲۸، صص ۱۲۱-۱۴۸.
- رادفر، ابوالقاسم (۱۳۷۸)، «سبک و درون مایه شعر منوچهری»، فرهنگ قومس، شماره ۹، صص ۱۴۸-۱۵۲.
- رزمجو، حسین (۱۳۸۲)، انواع ادبی و آثار آن در زبان فارسی، مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد.
-، ۱۳۶۶، شعر کهن فارسی در ترازوی نقد اخلاق اسلامی، مشهد: دانشگاه فردوسی، چاپ اول.
- رضوانیان، قدسیه (۱۳۸۷)، «ساختار معنادار شعر سبک خراسانی»، دانشکده علوم انسانی دانشگاه سمنان، شماره ۲۵، صص ۶۵-۷۸.
- زرّین کوب، عبدالحسین (۱۳۴۶)، شعر بی دروغ، شعر بی نقاب، تهران: انتشارات علمی، چاپ اول.
- پورافضل، الهام، نوروزی، فائزه (۱۳۹۶)، «تحلیل شمایل‌شناسانه الواح مصور افتتاحیه در نسخ شاهنامه ۷۳۳ و ۷۴۱ ق. آل اینجو»، فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، شماره ۲۷، صص ۳۲-۵۵.
- سبحانی، توفیق (۱۳۷۶)، «گزیده شاعر فرخی سیستانی و کسایی مروزی»، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- شاهکارهای نگارگری ایران (۱۳۸۴)، تهران: موزه هنرهای معاصر.
- شریف‌زاده، عبدالمجید، (۱۳۸۳)، تاریخ هنر نگارگری، تهران: مؤسسه فرهنگی و هنر کمال هنر با همکاری مؤسسه فرهنگی و هنری خوش نهاد پیمان.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۶۶)، صورخیال در شعر فارسی، چاپ سوم، تهران: آگاه
- صفا، ذبیح‌الله (۱۳۷۱)، «تاریخ ادبیات ایران»، جلد اول، چاپ هشتم، تهران: انتشارات ققنوس.
- صحرايي، قاسم (۱۳۸۵)، «ستایش و توصیف، دو جولانگاه فرخی سیستانی در شاعری»، پژوهشنامه ادب غنایی، شماره ۷، صص ۱۱۱-۱۲۰.
- طالبیان، یحیی، حسینی سروری، نجمه (۱۳۸۷)، «مدایح سبک خراسانی و گرایش به قطب مجازی زبان با استناد به شعر منوچهری»، پژوهشنامه ادبی، شماره ۲۱، صص ۱۱۳-۱۳۱.
- فرحناک جهرمی، زینب (۱۳۸۹)، بررسی و تحلیل تقاضا و درخواست در شعر فارسی از قرن هفتم تا پایان قرن نهم (سبک عراقی)، به راهنمایی علی اصغر باباصفیری، پایان‌نامه چاپ نشده دانشگاه اصفهان.
- فرخی سیستانی، ۱۳۱۲، دیوان، به تصحیح علی عبدالرسولی، تهران: مطبوعه مجلس.
- عسکرنژاد، منیر، گذشتی، محمدعلی (۱۳۹۵)، «تأثیر سبک خراسانی بر نگارگری ایرانی»، علوم ادبی، شماره ۸، صص ۹۵-۱۱۰.

عظیمی، حبیب‌الله (۱۳۹۳)، مکتب هنری شیراز در نسخ خطی ایران، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی با همکاری بنیاد فارس شناسی شیراز.

گراوند، علی (۱۳۸۹)، «سبک شعر منوچهری دامغانی»، رشد آموزش زبان و ادب، شماره ۹۵، صص ۴۰-۴۵.

گری، بازیل (۱۳۸۵)، نقاشی ایرانی، تهران: دنیای نو.

مقتدایی، علی اصغر (۱۳۹۳)، شناخت و ارزیابی کاربردی هنرهای اسلامی ایران (۱) و (۲)، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.

منوچهری دامغانی، (بی تا)، دیوان، به کوشش محمد دبیر سیاقی، تهران: سخن.

یوسفی، غلامحسین (۱۳۶۸)، فرخی سیستانی، چاپ دوم، تهران: انتشارات علمی.